

РУСКАТА ГЛЕДНА ТОЧКА СПРЯМО АМБИЦИИТЕ НА САЩ В СФЕРАТА НА ПРОТИВОРАКЕТНАТА ОТБРАНА

Светлана Манова

ДОГОВОРЪТ ЗА ПРОТИВОРАКЕТНА ОТБРАНА – 1972 година

Договорът между СССР и САЩ за ограничаване на системите за противоракетна отбрана бе подписан на 26 май 1972 г. и е безсрочен. При подготовката и подписването му страните се базират на своите ангажименти по Договора за неразпространение на ядрено оръжие, подписан през 1968 г., и изхождат от това, че ефективните мерки за ограничаване на системите за ПРО ще бъдат съществен фактор в процеса на сдържане в ядрената надпревара. По силата на Договора от 1972 г. СССР и САЩ се задължават да не създават системи за ПРО на териториите на своите държави, на отделни райони, освен:

- системи за ПРО в радиус 150 км. с център, намиращ се в столицата;
- системи за ПРО с радиус 150 км. в пределите на един район с разположени в него шахтови пускови установки за междуконтинентални балистични ракети.

По-късно страните се ограничиха с възможността да създават само една система за ПРО, т.е. за защита на един район (Москва - за СССР и базата в Гранд Форкс, Северна Дакота- за САЩ). Създадена бе постоянна консултативна комисия, имаща за задача да разглежда неясните въпроси и ситуации, да систематизира и предоставя необходимата информация за промени в стратегическата ситуация и т.н. Преразглеждане на Договора става на всеки пет години. В случай на желание на едната страна да излезе от договора, тя трябва да предупреди за това другата страна шест месеца предварително, като мотивира своето желание.

Аналитици още тогава оценяват този договор като важна психологическа бариера пред необмислената първа ядрена атака и последващия сигурен ответен удар с най-опасния вид ядрено оръжие, а именно стратегическите балистични ракети. Американските ръководители смятат, че днес реалностите в световната политика са твърде различни и следователно е необходим нов подход в гарантирането на собствената и глобалната сигурност.

АМЕРИКАНСКИТЕ МОТИВИ

На 23 юли 1999 г. **Бил Клинтън** подписва закон, провъзгласяващ за държавна политика на САЩ създаването на национална противоракетна система. Това отговаря на декларираните тези в приетата комплексна програма за създаване на средства и системи за ПРО, обявена за генерална линия в сферата на националната сигурност на САЩ – предотвратяване разпространението на оръжия за масово унищожение и ракетни технологии и на тази база защита интересите на Америка; предотвратяване на военна заплаха.

Тази идея не е нова в американската външнополитическа линия. В края на 1980 г. президентските избори са спечелени от Роналд Рейган. На 2 октомври 1981 г. новият президент се обявява за “ всеобхватна” военна програма за усъвършенстване на стратегическите оръжия, а на 23 март 1983 г. се взема решение да се започне разработка на всеобхватна противоракетна отбрана. Концепцията “СТРАТЕГИЧЕСКА ОТБРАНИТЕЛНА ИНИЦИАТИВА” (СОИ) предвижда създаване на широкомащабна ешелонирана система с компоненти на космическо базиране (както на информационни средства, така и на средства за поражение, в това число и на лазерен принцип). Разработката на тази програма е преустановена след идването на Бил Клинтън в Белия дом, тъй като тя е оценена като символ на политиката на Рейгън и Буш. Администрацията на новия американски президент поставя акцент върху развитието на **тактическа (нестратегическа) ПРО**. Това по преценка на експерти отговаря на новия характер на глобалната стратегия на САЩ, предвиждаща водене на локални конфликти в отдалечени от националната територия региони. Именно нестратегическата ПРО (ПРО на театъра на военни действия), е предназначена за защита на съюзниците на САЩ и американските войски зад граница. Формално този тип система не е предмет на Договора от 1972 година. Той обхваща само стратегическата ПРО, т.е. предназначената да прихваща стратегически ракети. Но границата между стратегически и нестратегически ракети, съответно между стратегически и нестратегически отбранителни системи

не е много ясно дефинирана и в много пунктове двете материи се припокриват. През март 1997 г. на среща на Клинтън и Елцин в Хелзинки бяха приети определени параметри, правещи опит за изясняване определението за стратегическа – нестратегическа ПРО. Уточниха се характеристиките на балистичната ракета-мишена, използвана при провеждането на опити: скорост 5 км./сек. и дължина на полета 3500 км. Ако в хода на опитите на системата за ПРО посочените технически показатели се надвишат, системата започва да се смята за стратегическа. По този проблем съществува и договореност между САЩ, Русия, Беларус, Казахстан и Украйна от 26 септември 1997 г., когато в Ню Йорк, в Постоянната консултативна комисия по Договора за ПРО, след няколкогодишни разисквания бе подписан пакет от документи в тази област, който доуточнява още някои чисто военнотехнически характеристики на двата типа отбрана, но и тогава не се постига достатъчно изчерпателна и ясна дефиниция.

Възобновявайки идеята за национална отбранителна система през 1999 г., Бил Клинтън и неговият екип неколкратно подчертават, че новите възгледи на американското ръководство не предвиждат “възраждане” на програмата СОИ. Техните разчети не включват прихващане на хиляди бойни глави на балистични ракети, а осигуряване на защита от относително малък брой заряди, изстреляни от страни с авторитарни режими или терористични групи. Бъдещата система на ограничена национална ПРО трябва да осигури прихващане и унищожение и на случайно изстреляна междуконтинентална балистична ракета (МБР).

Първоначалните планове за разработването на ПРО са : старт около средата на 2000 г., първият етап да завърши през 2005 г., а през 2010 г. и вторият. Съгласно официалното становище националната ПРО е предназначена за защита от ракетен удар от страна на враждебни на САЩ “рискови държави”, като например Ирак, Северна Корея, Иран, Саудитска Арабия и други. За да предотврати риска от непрогнозируемата политика на тези страни, Вашингтон иска частично преработване клаузите на Договора от 1972 г., изразяващо се на първо време в: разрешение за наземно базиране в Аляска на 100 противоракети; изграждане на една радиолокационна система (РЛС) за ПРО за управление на бойни действия; пет РЛС за ранно предупреждение за ракетно нападение. Това ще доведе до евентуални корекции в договора от преди тридесет години – основното искане на САЩ, отправено към Русия. По думите на Бил Клинтън, вземайки решение за изграждане на НПРО той ще изхожда от четири фактора: степен на опасност, парична стойност на системата, стратегическа обосновааност и техническа готовност за нейното изграждане.

Основните характеристики на декларираната от Клинтън и демократите позиция по разглеждания проблем могат да се систематизират така:

- САЩ потвърждават своята обвързаност с Договора от 1972 г.
- Отказват се от едностранни интерпретации на неговите клаузи, както и от претенции за коренна промяна на неговата същност.
- Официално заявяват, че евентуалните промени, направени в договора, с нищо няма да застрашат националната сигурност на Русия, т.е. не това е целта на Америка.
- Признаване на необходимостта от по-детайлно дефиниране на разграничителната линия между стратегически и тактически системи, посредством диалог в Постоянната консултативна комисия по Договора от 1972 година.

Всъщност диалогът с Русия е основният метод, чрез който могат да бъдат постигнати взаимно задоволителни промени в този така важен за глобалната сигурност документ. Като доказателство за опитите на САЩ да постигнат именно такъв диалог може да се посочи предложението, издигнато от някои американски експерти – да се разработи съвместна стратегическа ПРО. Тази идея бе посрещната твърде скептично от повечето специалисти в двете страни, а също и от външни за договора сили. За да бъде сформирана подобна, вече почти глобална противоракетна система трябва да съществува наистина реална заплаха, която би могла да дойде например от държави и режими в третия свят – нещо твърде малко вероятно на този етап. Друг е въпросът, че предложението на САЩ би могло да се тълкува и по друг начин – ако то се реализира, двете страни по договора от 1972 г. могат съвместно да излязат от него, тъй като с действията си те практически обезсмислят неговото съществуване.

Други свидетелства за първоначалните общи стремежи за изход от ситуацията са подписването през юни и през декември 2000 г. на редица договорености в сферата на ранното предупреждение за ракетни пускове, вкл. за съвместен Център, който да осъществява обмена на данни за изстрелването на балистични ракети и космически ракети-носители.

Всички изброени ходове на администрацията на Клинтън сочат, че под една или друга форма, движени от едни или други мотиви, американските експерти и военни в този период търсят възможно приближаване на позициите си с Русия. Окончателно решение на въпроса не бе намерено и той остана в наследство на новия американски президент.

* * *

След идването на **Джордж Буш** в Белия дом, тонът в американските изявления чувствително се промени. Още в своята предизборна кампания кандидатът-республиканец и неговият екип многократно заявяваха своята амбиция да провеждат външна политика, задълбочаваща доминирането на САЩ в света. Тази поли-

тика ще бъде провеждана, ако е необходимо и “от позиция на силата”, само и единствено с цел да бъдат отстоявани националните интереси на Америка. В ред декларации се забелязва, че САЩ определено разчитат на ядреното оръжие като средство за изпълнение на тези цели, нещо повече – сега се отправят критики по отношение курса на Клинтън, който първоначално говореше за сравнително ограничена система за ПРО, докато плановете на Буш включват пълномащабна, свръхмощна, включваща в себе си постепенно всички компоненти, система. Веднага се заяви, че ако Русия не се съгласи с предлаганите корекции в документа от 1972 г., то САЩ ще използват правото си и след шестмесечно уведомяване ще излязат от Договора – стъпка, огласена официално в изказване на Джордж Буш и предприета съвсем в края на 2001 година.

РУСКТА ГЛЕДНА ТОЧКА

Още от началото на дискусията по въпроса за евентуални промени в Договора за ПРО от 1972 година. Русия отстоява тезата, че исканите от САЩ корекции не отговарят на духа, заложен в документа от преди тридесет години, а именно на гарант, на “крайъгълен камък” в системата за глобална ядрена сигурност. Така ще се стигне до промяна в цялостната философия на стратегическото ядрено съдържане. Както руските военни експерти, така и политическите кръгове, а също и широката общественост посочи много контрааргументи на американските доводи.

Погледнато глобално, отмяната на Договора от 1972 г. ще се отрази негативно върху процеса на неразпространение на оръжията за масово унищожение. Ще се обезсмислят много усилия, свързани с такива важни международни споразумения като: Договора за неразпространение на ядреното оръжие и Договора за всеобща забрана на ядрените опити. Ще се даде ход на нов процес на въоръжаване, на безконтролно натрупване на ядрени арсенали, на търговия с ядрени технологии и т.н. Това естествено ще доведе до всеобща дестабилизация и повишаване степента на несигурност в международните отношения.

Що се отнася до опасенията на САЩ, че трябва да се защитават от несанкционирани и случайни пускове на балистични ракети – те се оценяват от Русия като нереални. Мотивите са, че още по време на стадия на разработка на ракетните комплекси една от най-важните задачи е пълното изключване на такава вероятност. Държавите са натрупали огромен опит в експлоатацията на ракетните системи, и за целия период на тяхното съществуване няма нито един инцидент със случайно изстреляна ракета. Що се отнася до нарочна атака от някоя “праго-

ва” държава, то подобен ход се оценява като самоубийствен, следователно малко вероятен. Някои руски военни твърдят, че това е само претекст, който да оправдае други амбиции, а именно националната противоракетна отбрана ще осигури на САЩ едностранни военни преимущества пред останалите държави, даващи възможност за провеждане на силова, дори на моменти агресивна, външна политика, която не винаги ще отговаря на интересите на световната общност.

При всички случаи Москва трябва да прецени и да избере най-удачната за нейните интереси позиция, т.е. необходимо е трезво да се съпоставят последиците от едно твърдо отхвърляне на американската ПРО и последвалите го логични събития, или пък търсене на компромисен вариант. Повечето руски специалисти виждат като най-удачна реакция на Кремъл **прякото обвързване на искането на САЩ с процеса за съкращаването на стратегическите настъпателни оръжия**, тъй като в крайна сметка под въпрос ще бъде стратегическото съотношение между двете държави. В тази връзка независимият експерт в областта на ограничение и съкращаване на оръжията А. Кондратиев¹ разсъждава върху следните варианти на поведение за Русия:

1. **Да не дава съгласието си за извършване на корекции в Договора от 1972 година, легализиращи разгръщането на национална ПРО, и да се въздържа от по-нататъшно съкращаване на стратегическите настъпателни оръжия. В случай, че САЩ изградят такава система, то да се прекратят ангажиментите по договорите СТАРТ.** Този вариант носи в себе си потенциален риск да бъде представен в някои кръгове в Америка като нежелание на Русия да участва в намаляването на стратегическите въоръжения. Нещо повече, това може да доведе до запазване на високо ниво на тези оръжия в САЩ и успоредно до изграждане на система за ПРО. Този изход е неблагоприятен за Москва, т.е. по финансови причини тя не би могла да се възползва от правните последици на подобна ситуация и да осигури адекватно ниво на своите стратегически сили.

2. **Да не дава съгласие за промени в Договора за ПРО, но да запази линията на по-нататъшно съкращаване по договорите СТАРТ.** Този вариант не предоставя възможности за спекулации от американска страна и подчертава отговорността и интереса на Русия към повишаване степента на глобалната ядрена сигурност. Още повече, подобно поведение на Русия ще отслаби аргументите на САЩ за изграждане на национален противоракетен щит, като свидетелства, че със съкращаването на балистичните ракети намалява и риска от потенциална ядрена атака за която и да е държава.

¹ Вж. Кондратиев А. Снова ПРО.- *Международная жизнь*, 1999/4.

3. Да даде съгласие за поправки на договора, но да не продължава понататъшното съкращаване на стратегическите настъпателни оръжия. Този вариант легализира исканата корекция от САЩ и разрешава безпрепятствено изграждане на национална противоракетна система, но успоредно с това предоставя възможност на Русия да поддържа необходимото стратегическо съотношение със САЩ, посредством запазване относително висок броя на балистичните ракети.

4. Да даде съгласие за промени в Договора за ПРО и да продължи процеса на съкращаване на стратегическите настъпателни оръжия, т.е. това предполага една малко или много пасивна позиция на Руската федерация, която улеснява разработването на планираната от Америка система.

Авторът подкрепя втория вариант на поведение от страна на Русия, като смята че той в най-голяма степен отговаря на интересите на страната от политическа, военно-стратегическа и икономическа гледна точка. Но като негов опонент в известна степен се изявява Дмитрий Горностаев – анализатор от в. “Независимая газета”. В ред свои разработки той развива тезата за подобно, да го наречем “позитивно” отношение на Русия към американските амбиции, а именно – САЩ получават одобрение на своите планове, но договореностите по СТАРТ-3 вместо 2-2.5 хил. бойни глави, стигат например до 1.5 хил., т.е до едно икономически поизгодно за Москва ниво. Но следва логичният въпрос – при изградена национална ПРО това радикално съкращаване на ядрения арсенал няма ли да има отрицателен знак, що се отнася до стратегическата сигурност на Русия? В случай на създаване на система за ПРО от страна на САЩ, Русия може да отговори като се върне към междуконтиненталните балистични ракети с разделяща се бойна глава, с което едностранно ще прекрати участието си в договорите СТАРТ. При всички тези ходове, обаче ще бъдат нарушени устоите на глобалната система за ядрена сигурност. В руското общественополитическо и научно пространство се обсъждат и други възможни реакции, понякога с противоположен знак:

- Русия би могла да се договори със САЩ да размени своето съгласие за известни икономически ползи;
- договаряне промени в текста от 1972 г. под формата на увеличаване броя на разрешените от Договора райони за разполагане на ПРО до два или три, съобразено с обективната прогнозирана заплаха. Ако такава заплаха е налице може да се договори отпадането на някои качествени ограничения в договора – например да се отмени забраната за наземни мобилни пускови установки за противоракети, за системите за бързо презареждане и на ред други технически компоненти.

Като най-сериозно контрапредложение от страна на Москва засега е идеята за създаване на **ОБЩОЕВРОПЕЙСКА СИСТЕМА ЗА НЕСТРАТЕГИЧЕСКА ПРО**.

ДРУГИТЕ ПО ВЪПРОСА

Искането на Вашингтон за промени в Договора за ПРО от 1972 г. получи широк международен отзвук. **Европейските партньори** на САЩ приеха скептично и резервирано новината, преценявайки че с новото си начинание американците увеличават гаранциите за собствената си територия срещу евентуална ракетна атака, без този ход да носи същите дивиденди и за останалите държави от НАТО. За Европа запазването на стратегическата стабилност между САЩ и Русия ще означава поддържане на стабилност, що се отнася до ядрените средства със среден обсег и тактическото ядрено оръжие. Взаимната уязвимост на териториите на двете страни, гарантирана от Договора за ПРО, позволява както и преди Старият континент да се чувства в безопасност. Ето защо Германия, Италия, Франция и дори винаги верният съюзник на Вашингтон – Великобритания, направиха декларации, в които деликатно, но съвсем ясно призоваха САЩ да “преосмислят и преценят още веднъж плюсовете и минусите на своя замисъл и неговото отражение върху глобалната ядрена сигурност”.

Именно в тази ситуация дойде предложението на руския президент Путин - да се изгради съвместна система на нестратегическа ПРО, която не противоречи на клаузите на документа от 1972 г., тъй като се предвижда не защита на целия европейски континент, а на определени застрашени направления. Ако се вземат предвид опасенията на САЩ, става въпрос за потенциална заплаха от “рискови държави”, които обаче не притежават стратегическа авиация или междуконтинентални подводни лодки. Следователно ще могат да ползват ракети, базирани само на техни територии. Именно този факт използва Русия и предлага разработка, при която вражеските ракети да бъдат унищожавани веднага след тяхното изстрелване. Акцентът в руската инициатива пада върху сътрудничеството и координацията на действията, изразяващи се в:

- съвместна оценка на наличието, характера, мащабите на възможните ракетни заплахи;
- съвместна разработка на концепция за общоевропейска система на нестратегическа ПРО и нейната реализация;
- създаване на общоевропейски многостранен център за предупреждение за ракетен пуск;
- провеждане на съвместни учения;
- извършване на съвместни изследвания и експерименти, и т.н.²

² По-подробно вж. *Чхиквишвили В. Международные переговоры президентов США и России*”.- *Международная жизнь*, 2000/7.

Руското предложение предизвика интерес в големите европейски столици, като една възможна алтернатива на засега не особено ясната американска оферта за защита срещу ядрена атака. Това е и доказателство, че Русия не търси влизането в спиралата на нова конфронтация със Запада, нейното неодобрение на американските планове се базира на сериозни доводи и различен поглед върху понятието “глобална ядрена сигурност”.

Освен в Европа плановете на Белия дом да създаде национална ПРО доведоха до негативни реакции и в [Азиатско-тихоокеанския регион](#).

Редица експерти смятат, че вариантът предложен на Европа – за създаване на азиатска ПРО е теоретически възможен, но има малки шансове практически да се реализира и причините за това са както икономически така и чисто военно-тактически.

Естествено най-твърда реакция спрямо американските намерения бе тази на Китай. Той притежава най-ограничен ядрен арсенал, способен да атакува САЩ, следователно за него националната ПРО на Вашингтон представлява реална заплаха (още повече, ако американците осигурят защита и на територията на Тайван). Следователно логична е декларацията на Пекин, че ще започне да увеличава броя на балистичните си ракети. Сходна позиция демонстрираха Русия и Китай в Съвета за сигурност на ООН. Не бива да се изключва и по-нататъшно потенциално сътрудничество между Русия и Китай под формата на взаимно изгоден контракт за мобилни радиолокационни станции и други компоненти на системата за предупреждение за ракетно нападение, евентуална покана за включване на Пекин в международен център за обмен на информация за пускове на балистични ракети и т.н. Всички тези хипотетични перспективи за политика на Москва по отношение на китайското недоволство сочат, че САЩ трябва да отчетат настроението на държавите в Азиатския регион (Индия, Пакистан, Северна Корея), а именно – възможността там да започне бърза надпревара в ядреното въоръжаване.

Формирането на действително взаимно изгодно партньорство между Кремъл и Белия дом ще бъде нелека задача. Идеалният вариант би бил, ако Русия и САЩ направят съвместен преглед на Договора от 1972 г. и достигнат до създаването на обща система на ПРО. Тогава тази система би защитавала двете държави и техните съюзници от ракетна заплаха от трети страни, и нито една от двете не е нужно да се безпокои за запазване способността на своите настъпателни оръжия. Така стратегическите взаимоотношения на основата на сдържане ще станат минало, а държавите ще могат да пристъпят към още по-радикални съкращения на стратегическите настъпателни оръжия.

Но след като в началото на 90-те години Русия и САЩ провъзгласиха установяването на нови партньорски отношения, двете страни направиха твърде мал-

ко за изпълването със смисъл на този деклариран принцип. Москва и Вашингтон, малко или много, продължават да гледат един на друг от позиция на противопоставянето, а нивото на стратегическа стабилност се оценява съобразно способността на всяка една да унищожи в ответен удар своя опонент. Въвеждането в това “уравнение” на стратегическата противоракетна отбрана, както отбелязват редица специалисти, еднозначно води до увеличаване на недоверието. След последните декларации на екипа на Буш, Русия запази своето становище непроменено – тя не се чувства застрашена от този ход, но разрушаването на Договора за ПРО може да подкопае глобалната сигурност, тъй като поставя под въпрос цялата схема от договорености в тази така чувствителна област.

Това не е приключен процес. В него има много неизвестни величини, надделяването на всяка една от които, е натоварено с различни плюсове и минуси. Но при всички свои действия големите актьори на световната политическа сцена трябва да помнят едно – често техните решения влияят върху съдбата на много държави, следователно отговорността им е огромна.

Интернет издание за история, международни отношения и сигурност

<http://www.imosbg.org>

<http://imosbg.org>
